

(Újra)olvasói reflexiók

A német szerző, Andreas Flitner magyar olvasók által nem vagy alig ismert, nem hivatkozott könyvében (Reform der Erziehung. Impulse des 20. Jahrhunderts) a 20. századi pedagógiai gondolkodás, a pedagógiai reformgondolatok és abból kiinduló kezdeményezések, gyakorlati megvalósulások történetének kritikai áttekintésére, elemzésére vállalkozott. A reform fogalmának értelmezésében hangsúlyozza, hogy nem strukturális reformokról beszél, nem az iskola- és képzési rendszer újításai, módosításai érdeklík, hanem a nevelés átalakulása és megújulása, amely természetesen később érezteti hatását a struktúra reformjaiban is. A reform az ő olvasatában válasz a modernizálódási folyamatokra, nem csak helyeslés vagy ellenállás formájában, hanem mint a nevelési tevékenység új lehetőségeinek, egy olyan közegnek a keresése, mely a gyermek számára megfelelő, és amely megkönnyíti útját a világ komplexitásába.

A hogy az alcím is jelzi, a szerző impulzusokat kíván bemutatni, melyeket gondolkodók és gondolatok megvalósítói adtak a 20. századi nevelésnek; azon impulzusokat, melyek megítélése szerint a pedagógiai diskurzusban a legfőbb vonatkoztatási pontokká váltak.

Noha tagadhatatlanul a pedagógia-történeti jelleg e könyv szerkezetének egyik meghatározója, mégsem alakul ki az olvasóban olyan érzés, hogy már lezárult, „régir”, mára használhatatlanná vált, elavult ismeretekről és gondolatokról mesélnek neki. Minden fejezet megteremti ugyanis a szembesülés feszültségét, hogy a 20. század első harmadában születő, korai reformpedagógiának nevezett korszak több nagy felismerése, kezdeményezése, melyek érvényessége beigazolódt, nem mutatkozik meg a jelenlegi magyarországi közoktatási rendszerben, amely sok szempontból megmaradt olyan, ami ellen a reformpedagógia már a legelső évtizedekben, a Jugendstil korszak lelkes ifjúságának közegében fellépett. Ugyanakkor természetesen a példaként felvonultatott reformok számtalan eleme beépült a nevelési folyamatokba és ma is

részét képezi e tevékenységrendszernek, azonban ez sokkal inkább a nevelés privát, semmint nyilvános színtereire igaz. (Legalábbis saját tapasztalataim és tudásom alapján a magyar viszonyokra vonatkozóan ezt így ítélem meg.)

Az egyes fejezetek a nevelés nagy kérdéskörének egy-egy részétmáját állítják a középpontba, szemléltetve a reformtörekvések megjelenését és fejlődési irányait az adott részterületen. A kronológiai sorrend csak kisebb részben szervezi a szöveget, a gondolatmenet logikája ennél mindig összetettebb, ugyanakkor világos és áttekinthető. A konkrét példák a nagy pedagógiai gondolkodók és iskolalapítók tevékenységének rövid bemutatásával mindig a gondolatmenetbe szorosan illeszkedve, az általánosan megfigyelhető és bemutató folyamatokat illusztrálják, teszik egyértelművé.

A kezdetek bemutatásával indít, melyben a lelkes ifjúsági mozgalmakat és az új gyermekképzés kialakulását hozza összefüggésbe. A korai reformpedagógusok kopernikuszi fordulatként emlegették a gyermek felfedezését, amelynek felfogásában a gyermek a nevelésnek nem tárgya, hanem

alánya lett. Ennek alapgondolatai, hogy a gyermek egy egyedi ember saját adottságokkal, saját természettel és saját fejlődési tempóval, és a nevelésnek csupán az a feladata, hogy megtalálja az adott gyermek számára a helyes utat. A gyerek saját felfedezései, kérdései, keresése, érdeklődése és hajlama megnyitják számára a világhoz való igazi hozzáférést. A szerző rávilágít, hogy ebben a felfogásban valóban az akkori felnőttek romantikusan naiv társadalomkritikája nyilvánul meg: afféle projekció ez a gyermekkép arról, hogy milyen volna az ideális.

A gyermekköz-pontú pedagógiai gondolkodás következtében megjelennek az első reformpedagógiai kezdeményezések, melyek mögött a szerző Jürgen Oelkers-szel egyetértve sok esetben a gyermek mitizálását látja. A társadalmi viszonyok és az egész civilizált életmód kritikája az új gyermekkép; a gyermekről való elképzelés inkább egy tükör volt a felnőttek számára, semmint arról szóló állítások, hogy milyen a gyermekek valósága. A gyermek mitizálása egy másik világ utáni vágyakozásból született (például Maria Montessori és Berthold Otto esetében).

Ezután a művészetnek a nevelésben betöltött szerepe kerül az előtérbe: ez az az időszak, mikor a pedagógiában felismerik a gyermekrajzok jelentőségét. Megismerhetjük néhány gondolkodó vélekedését a laikus művészetről, a művészet nevelési célra való felhasználhatóságáról (Luserke, Walter Benjamin). Itt egy meglehetősen szélsőséges és elitista álláspont is szóba kerül, Adorno szerint ugyanis a művésze-

zet bűn a nevelés eszközeként használni, a művészet árulásának nevezi az ilyen alkalmazást.

A *Munka – politechnikum – praktikus tanulás* című fejezet azokat a kezdeményezéseket mutatja be, amelyek a 19. századig kegyetlenül munkára kényszerített gyermeknek és fiatalnak, aki az iskola világába kerülve eltávolodott korábbi tevékenységétől, pedagógiai céllal biztosítanak munkatevékenységet (ki kétkezi munkában, ki gyári termelésben gondolkozik).

Az 5. fejezet a nevelés szociális képződménye, az iskola és a demokrácia viszonyát feszegeti, s bemutatja, milyen megoldásokat javasoltak a különböző reformpedagógusok.

A *pszichoanalízis kihívásai* című részből kiderül, milyen fontos felismeréseket köszönhet a neveléstudomány Freud és tanítványai tanainak. Ezen belül is kiemelten foglalkozik a szülő-gyermek, anya-gyermek kapcsolat jelentőségével, illetve a gyermeki játéknak mint önkifejezésnek

a jelenségével, valamint annak terápiás céllal való felhasználásával. A fegyelem helyett a szülői nevelésben a szeretet válik kulcsszóvá ebben az időszakban a mélylélektannak köszönhetően.

A 7. rész a lányok oktatásának problematikáját tárgyalja, elmagyarázva, hogyan járul hozzá a koedukált oktatás, látszólagos igazságossága ellenére, a nemek közti egyenlőtlenségek növekedéséhez. Megállapítja, hogy az oktatás még jelenleg sem képes a lányokat megfelelően felkészíteni a rájuk váró kettős szerepre, sőt mintha

A korai reformpedagógusok kopernikuszi fordulatként emlegették a gyermek felfedezését, amelynek felfogásában a gyermek a nevelésnek nem tárgya, hanem alánya lett. Ennek alapgondolatai, hogy a gyermek egy egyedi ember saját adottságokkal, saját természettel és saját fejlődési tempóval, és a nevelésnek csupán az a feladata, hogy megtalálja az adott gyermek számára a helyes utat. A gyerek saját felfedezései, kérdései, keresése, érdeklődése és hajlama megnyitják számára a világhoz való igazi hozzáférést.

tudomásul sem venné az iskola ezt a feladatot.

A következő fejezet az iskolán kívüli intézményekhez, a szociálpedagógia területéhez kötődő kérdéseket és dilemmákat mutatja be, a 9. rész pedig a „békenvelés” és környezeti nevelés problematikájával foglalkozik. Bemutat néhány pozitív, működő példát (ökoiskolák) arra, hogyan valósítható meg a hatékony ökológiai nevelés (természetesen mindegyik példában a tanulói tevékenység és tapasztalatszerzés volt a projekt alapja). A béke- és környezeti nevelés témakörében jelennek meg a könyv legérzékenyebb kérdései, és úgy tűnik, éppen ebben a vonatkozásban ragadhatóak meg napjaink, a 21. század nevelésének legfontosabb feladatai. Vajon alapvető és legyőzhetetlen ösztöne-e az embernek a harci ösztön, vagy felülről, politikai érdekek által mesterségesen gerjesztett gyűlölet az, ami a háborúkat mozgatja? Nem ugyanolyan természetes ösztöne-e az embernek a békevágy?

A környezeti nevelés problémája különösen érdekes megvilágításba kerül, mikor néhány oldalt visszalapozva arról olvassunk, hogy pár évtizeddel azelőtt még arról szóltak a reformok: arra kell nevelni a gyereket, milyen eszközökkel uralhatja legjobban a természetet. Időközben a természet erősebbnek bizonyult, s az emberiség a természet kizsákmányolása után és miatt saját magát kezdi elpusztítani.

A 10. fejezetben a családi nevelés színteréhez érkezünk, leginkább a gyermekkor megváltozása, a szülői nevelési célok módosulása és a módosult nevelési módszerek eredményeképp kialakuló konfliktusok, feszültségek állnak itt a vizsgálódás középpontjában.

A 11. fejezet az addig elmondottak összegzésének tekinthető. Kulcsszavak mentén foglalja össze az egyes fejezetek tanulságait: (1) A gyermekek egyénisége és önállósága, (2) Másféle tanítás és tanulás, (3) Szociokultúra és nevelés, (4) Demokrácia és nevelés.

Nagy erénye a könyvnek, hogy történeti jellege ellenére erőteljesen értelmezhető a jelen és jövő viszonylataiban,

hiszen a fejezetek számos égető kérdést nyitva hagynak, több helyen érzékelhető a szerző szkeptikus, már-már pesszimista hozzáállása, vélekedése a témában (például: a szociálpedagógia feladatairól szóló részben vagy a békenvelés lehetőségességét illetően). Szó sincs arról, hogy a szerző állást foglalna egyik vagy másik reformpedagógiai törekvés vagy megoldás mellett, sőt törekszik a tárgyilagos leírásra, persze nem eltagadva, hanem hangsúlyozva az adott program erőnyeit, ugyanakkor rávilágít az esetleges gyenge pontokra is. A nyitva maradt kérdésekre nem ad válaszlehetőségeket, nem javasol megoldási módokat, nem akar úgy tenni, mintha ő jobban tudná, hogyan kellene. A cél inkább a szembesítés, hogy (több, mint) 100 évnyi különböző reform-„reakció” után is számos, 100 éve is felismert probléma megoldatlan maradt.

A 20. századi nevelés kérdéskörét a lehető legtágabb kontextusba helyezi, fontos alakító tényezőként kezelve a gazdasági-társadalmi, illetve politikai történéseket és a művészetek, a kultúra világának hatását. A könyv jól áttekinthetővé teszi azt a folyamatot, hogy a gazdasági-társadalmi folyamatok hogyan alakítják át szükségszerűen a nevelési tevékenységet, illetve hogyan módosulnak a mindenkori nevelési célok a megváltozott körülmények hatására.

A szerző nem ad egységes nevelésdefiniációt, nem is adhat, hisz célja éppen annak bemutatása és kritikai elemzése, hogy a 20. század során hogyan változtak a lehetséges definíciót alkotó hat alapkérdésre adható válaszok az aktuális politikai-társadalmi-gazdasági helyzet, illetve a neveléstudomány és a társdiszciplínák eredményei tükrében.

A reformok a nevelés tartalmi részére fókuszálnak a szerző szerint, vagyis azt próbálják megcélolni, mi az az érték, képesség, ismeret, tudás, amire a növekednek az adott társadalmi közegben szüksége lehet. A nevelés színtereinek is széles skáláját vonultatja fel a kötet. Egész fejezetet kap a szociálpedagógiai színtér mint az iskolán kívüli intézményes nevelés

megnyilvánulása, önálló részben tárgyalja a családi nevelés területéhez kapcsolódó problémákat és az azokra adott reformreakciókat is. Külön részt alkot a szakmai nevelés területe, amely már átmenetet képez a munka világába (*Munka – politikum – praktikus/gyakorlati tanulás*). A harmadik kardinális, és talán legértehtettebb kérdés a reformok világában a „hogyané”. A legtöbb kezdeményezés, program a nevelés mikéntjének módosítására tesz javaslatot. Hogyan? Montessori – német interpretátora szerint – erre azt felelte: úgy, hogy a kézbe adok anyagokat, eszközöket, és ő ezeken elmélyülten koncentrálván végezheti tevékenységeit. Berthold Otto szerint úgy a legjobb nevelni, ha hagyom, hogy a gyerek önállóan tanulhasson. Kerschensteiner Arbeitsschuleja a kétkezi munkában látta a megoldást, iskolamodellje is ezen alapult. A szovjet-orosz Blonszkij kritizálta ezt, a kétkezi munka szerinte csak köztes lépés lehet, az igazi munkát kizárólag az ipari jellegű, gépesített és szervezett termelési formák jelenthetik. „Die Fabrik der Zukunft wird zu gleicher Zeit auch die Schule der Zukunft sein... Dort lernt der Halbwüchsig, dort in der Schatzkammer der Technik und der Soziologie.” Az utóbbi mondat egyben a „Hol?” kérdésre is válaszol.

John Dewey Laboratory Schoolja az egész tanulási folyamatot a tapasztalatok talajára építi, megkülönböztetve és mobilizálva a tanulási aktív és passzív elemeit. Szerinte a demokráciára nevelés a legfontosabb feladat, és ez csak a társadalomba szervesen beépülő és annak életében aktívan részt vevő iskola formájában valósulhat meg.

A szigetek, pedagógiai provinciák vagy a gyermekköz társaságok esetében az a vélekedés meghatározó, miszerint az elüzletiesedett és munkára racionalizált városi élet nem alkalmas helyszín a nevelésre. Emigráció az ipari társadalomból (Gustav Wyneken: Freie Schulgemeinde Wickersdorf) egy „ellenvilágba”, ahol a gyerekek és fiatalok nyugodtan és védett közegben tanulhatnak, élhetik mindennapjaikat. Flitner sajnos nem számol be arról

a tapasztalatról, hogy az ilyen „szigeten” nevelkedett fiatalok később hogyan állják meg a helyüket abban a valóságos társadalomban, amelyből őket e kis időre kimenekítették.

Végezetül hadd emeljek ki egy számomra igen fontos részt a könyvből! Nagyon érdekes a Janusz Korczak alakját és munkásságát bemutató néhány oldal. A szerző számára érezhetően Korczak az egyik legrokonszenvesebb nevelőfigura, aki higgadt, önkritikus gondolkodásával a gyermek 3 alapjogát így fogalmazza meg: (1) A gyermeknek joga van a halálához. (2) A gyermeknek joga van a mához. (3) A gyermeknek joga van olyannak lenni, amilyen. Korczak már nem mitizálja a gyereket, réálisan látja a hibáit is. Egyedülálló a pedagógiai irodalomban: nem használ nagy szavakat, nem ír nevelélméletet, nem tesz kijelentéseket, csak keres, kutató, folyton megkérdőjelezi megállapításait, történeteket mesél, eseteket mutat be, próbálja mind jobban megismerni a gyermeki természetet és megtalálni azt a módot, ahogy egy gyermeket szeretni kell. Könyvében nemcsak a gyermekekről mesél, hanem egyben arról is, hogy ő mit élt át velük, magáról, hogy miként reagált az eseményekre.

Talán igaza volt Siegfried Bernfeldnek akkor, amikor a nevelési tevékenységet Szisizifusz munkájához hasonlónak látta, utalva ezzel a társadalmi kényszerekre, amelyek a nevelést alapvetően meghatározzák, és nem hagynak elegendő teret a jobbító szándéknak, pedagógiai céloknak. Ha 1925-ben így látta, egész biztos, hogy most sem látná másképp. A jó 10 esztendeje német nyelven megjelent könyv fontos szempontokkal gazdagíthatja reformpedagógia-képünket.

Andreas Flitner (2001): *Reform der Erziehung. Impulse des 20. Jahrhunderts*. Beltz Verlag, Weinheim und Basel. 299 o.

Korencsi Krisztina

magyar nyelv és irodalom szakos tanár,
doktorandusz, ELTE Neveléstudományi
Doktori Iskola